

**ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ШЛЯХТИ
РІВНЕНЬСЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
РІВНЕНЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Охарактеризовано та введено до наукового обігу джерела щодо вивчення шляхти Рівненського повіту Волинської губернії кінця ХVІІІ – початку ХХ століть, які зберігаються у фондах Державного архіву Рівненської області. Актуальність даної публікації зумовлена відсутністю до цього часу комплексного дослідження шляхти Рівненського повіту, а відтак і невивченістю джерел, які висвітлюють життя польської аристократії.

Ключові слова: шляхта, Рівненський повіт, Волинська губернія, фонд, Державний архів Рівненської області.

Охарактеризованы и введены в научный оборот источники к изучению шляхты Ровенского уезда Волынской губернии конца ХVІІІ – начала ХХ веков, хранящиеся в фондах Государственного архива Ровенской области. Актуальность данной публикации обусловлена отсутствием к этому времени комплексного исследования шляхты Ровенского уезда, а следовательно и не изученностью источников, которые отображают жизнь польской аристократии.

Ключевые слова: шляхта, Ровенский уезд, Волынская губерния, фонд, Государственный архив Ровенской области.

In article are characterized and the sources to study of the szlachta (the gentry) of the Rivne district Volynsk province at the end of the 18th – beginning of the 20th century are entered to the scientific reference (manipulation) which are kept in funds of State archive of the Rivne oblast. A urgency of the given publication caused by absence before this time of complex research the szlachta of the Rivne district, and by that remain unexplored and source, which cover life of the Polish aristocracy.

Key words: szlachta, Rivne district, Volynsk province, fund, State archive of the Rivne oblast.

Успішне дослідження будь-яких фактів, процесів чи явищ, виявлення закономірності та особливості їх еволюції значною мірою залежить від доступу до джерел, що несуть інформацію про них. Відтак і для об'єктивного висвітлення та критичного аналізу становища шляхти Рівненського повіту Волинської губернії в різних сферах кінця ХVІІІ – початку ХХ століть життя є необхідним використання широкого комплексу джерел.

З-поміж опублікованих джерел з історії Російської імперії значне місце займають нормативно-правові документи. До них належать маніфести, укази, рішення Державної ради, затверджені імператором. Ці документи опубліковані в збірниках «Полное собрание законов Российской империи» (СПб., 1830) та «Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе» (СПб., 1875-1877). На їх підставі встановлювалися права та обов'язки шляхтичів після приєднання Волині до складу Російської імперії.

Специфіку проведення реформи 1847 р. у південно-західних губерніях держави відображено в акті «Инвентарные положения Западных губерний (составлено въ земскомъ отдѣль Министерства внутренних дел)» (1859).

Окрему групу опублікованих джерел складають статистичні документи та довідникові збірники, зокрема «Военно-статистическое обозрѣніе Волынской губернии» (Київ, 1887) і «Памятная книжка Волынской губернии» (Житомир, 1887-1914).

Велика кількість фактичного матеріалу міститься у збірниках документів і матеріалів. Наприклад, інформація про становище селян та їх опір зловживанням поміщиків (у тому числі і шляхтичів), і Рівненського повіту зокрема, вміщена у збірниках документів і матеріалів «Селянський рух на Україні: середина ХVІІІ – перша чверть ХІХ ст.» (Київ, 1978), «Селянський рух на Україні: 1826-1849 рр.» (Київ, 1985), «Селянський рух на Україні: 1850-1861 рр.»

(Київ, 1988). Значна кількість матеріалів з історії Рівненщини вміщена у збірнику «Ровно 700 років. 1283-1983 рр.» (Київ, 1983).

Спроби введення архівних матеріалів, зокрема і фондів Державного архіву Рівненської області (далі – ДАРО) щодо висвітлення проблеми становища місцевого шляхетства, до наукового обігу робили науковці Рівненщини. Зокрема, у працях О. Молчанова «Ровно. Історико-архітектурний нарис» (Київ, 1973), П. Ричкова «Дорогами Южной Ровенщины» (Москва, 1989), Я. Поліщука «Рівне. Мандрівка крізь віки. Нариси з історії міста» (Рівне, 1997), О. Прищепи «Вулицями старого міста. Топонімічні дослідження історії Рівного» (Рівне, 1997), В. Павлюка «Магнаторія Волині в соціально-економічному житті Правобережжя у XIX ст.» (Острог, 2000) використання неопублікованих джерел зумовлено тематикою даних досліджень.

Окремо необхідно зазначити праці Д. Бовуа «Битва за землю. 1863-1914. Поляки в соціоетнічних конфліктах» (Київ, 1998) та «Шляхтич, кріпак і ревизор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863)» (Київ, 1996), які характеризують соціальне становище шляхти у XIX ст. в складі Російської імперії, його еволюцію у зв'язку з наступом уряду на права польської аристократії. При здійсненні дослідження використано значну кількість архівних матеріалів, щоправда фонди ДАРО Д. Бовуа не вивчали.

Незважаючи на постійну роботу вчених, спрямовану на публікацію архівних документів та введення їх до наукового обігу, все ж переважна їх частина залишається недоступною широкому загалу, оскільки досі залишаються неопрацьованими і розпорощеними по різних архівних установах.

Неопубліковані джерела до вивчення шляхти Рівненського повіту в основному містяться в фондосховищах Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Житомирської області та Центрального державного історичного архіву України у м. Києві.

А відтак дане дослідження є актуальним і потребує подальшого вивчення.

Метою запропонованої розвідки є аналіз фондів ДАРО щодо виявлення, вивчення та введення до наукового обігу джерел до вивчення шляхти Рівненського повіту Волинської губернії кінця XVIII – початку XX століть.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

1) виявити серед фондів ДАРО матеріали до висвітлення життя та діяльності польської аристократії періоду входження Волині до складу Російської імперії;

2) проаналізувати та систематизувати джерела за тематичним критерієм;

3) ввести до наукового обігу виявлені матеріали.

ДАРО – установа, яка містить переважну частину джерел до вивчення шляхти Рівненського повіту Волинської губернії кінця XVIII – початку XX століть, які складають наступні фонди.

Зокрема, **фонд 7 (Рівненська дворянська опіка)** містить значну кількість справ, які відповідно до

змісту їх документів умовно можна поділити на кілька груп.

Першу групу складають документи про встановлення опіки над майном померлих власників, зокрема і представників польської аристократії. Численність справ цього фонду свідчить про скрутне матеріальне становище окремих шляхтичів Рівненського повіту. Встановлення опікуна над майном боржника було необхідною умовою для отримання стягнення боргу. Тому за умови наявності заборгованості померлого шляхтича у першу чергу про встановлення опіки над його майном клопотали кредитори.

Наприклад, у 1880-1915 рр. опікою розглядалися справи про взяття під опіку маєтків померлих графа Станіслава Станіславовича Ворцеля та князя Йосифа Марцеліновича Любомирського, на майно яких хотіли звернути стягнення кредитори боржників [1; 3; 5; 6].

До другої групи належать справи про встановлення опікунського правління над малолітніми особами та їх майном. Наприклад, протягом 1880-1897 рр. розглядалася справа про встановлення опікунського правління над особами малолітніх дворян Костянтина, Льва, Марфи, Антоніни, Фекли Зеленських та їх нерухомого майна частини с. Гольшева [2]. Опіку також було встановлено над малолітнім Г. Стецьким і його майном [7].

Третя група включає документи про встановлення опікунського правління майном власників-боржників у разі несплати ними боргу. Зокрема, до цієї групи належить справа щодо передання в опіку маєтку графині Соломеї Ворцель, яка розглядалася в Рівненській дворянській опіці протягом 1880-1884 рр. У справі вміщено значну кількість документів щодо листування із зазначеного предмета між Волинським губернським правлінням, Рівненською дворянською опікою, Рівненським повітовим поліційним правлінням, приставом 3 стану Рівненського повіту [4].

Тобто, матеріали цього фонду пов'язані в основному з вирішенням долі майна неповнолітніх чи померлих власників або ж тих, хто заборгував значні суми та не міг їх повернути кредиторам-шляхтичам або державі. Справи надають інформацію про скрутне матеріальне становище шляхти Рівненського повіту, її значну заборгованість, подрібнення маєтків.

У справах **фонду 15 (Рівненське повітове в чиншових справах присутствіє)** зберігаються звернення жителів Рівненського повіту про визнання за ними прав на землю в маєтках тих чи інших шляхтичів, які були наслідком проведення селянської реформи. Селяни вказували на обмеження їх прав з боку поміщиків і спроби позбавити сервітутних прав. З такими проханнями зверталися жителі слобод Дерманки [8], Ведмедівки [11], Рудні [12], Собовки [13], села Будки [9], колонії Смолярня [14], містечка Висоцька [10].

Фонд 379 (Рівненський повітовий справник) містить свідчення як про політичне становище в Рівненському повіті після повстань 1830-1831 рр. та 1863 р., так і дані економічного характеру.

Зокрема, до першої групи справ належать документи про політичну благонадійність чиновників, у тому числі і шляхетського походження; листування про стеження за особами польського походження, які

проживали в повіті та тими, що прибули; розшук повстанців і їх маєтків; дані про обшуки в запідозрених осіб у антиурядовій діяльності тощо.

До цієї групи справ належить список офіцерів польської національності, які проживали в Рівненському повіті, та за якими здійснювався нагляд, поданий 14 серпня 1863 р. губернатору Волинської губернії [19, арк. 16–17]; рапорт поліцмейстерів про спостереження за особами, які приїжджали у повіт (зокрема, щодо колезького реєстратора Олександра Косацького, довіреної особи графа Станіслава Ворцеля) [15, арк. 10–11]; листування і вказівка Военно-слідчої комісії з політичних справ, яка функціонувала у м. Луцьку, від 17 вересня 1865 р. до Рівненського справника про проведення обшуку в будинку Карла Стецького [20, арк. 2–2 зв.].

Крім того, фонд містить справу, документи якої свідчать про листування у 1869 р. між Рівненським повітовим справником і губернатором Волинської губернії щодо підозрівання поміщиків польського походження в збиранні коштів при влаштуванні балів з метою використання їх на політичні заходи [21].

Уряд прагнув залучити шляхту до адміністративної служби, але їх благонадійність пильно перевірялася. Проте не в усіх сферах полякам довіряли, зокрема 10 лютого 1868 р. від Волинського губернатора надійшов наказ Рівненському повітовому справнику потурбуватися про термінове звільнення римо-католиків (ними переважно були польські шляхтичі) з служби не лише в канцелярії поліції, а й взагалі з цієї установи [16, арк. 2–2 зв.].

Серед справ цієї групи є документи про складання у 1852 р. переліку поміщиків та їх синів для залучення до військової служби [18, арк. 7–9 зв.].

Другу групу документів цього фонду складають свідчення економічного характеру. Сюди належать списки корчм, розташованих на відстані 3 верст від м. Рівного і містечок Рівненського повіту. У них зазначалися дані про місце знаходження цих закладів, час побудови, їх власників та орендарів. В переважній більшості корчми належали князям Валевським, Любомирським, Чарторийським, Стецьким, Четвертинським. Ці дані були надані Волинському губернатору 29 січня 1869 р. [17, арк. 22–26].

Тобто, документи цього фонду висвітлюють як соціальне становище шляхти, зокрема його погіршення у зв'язку з придушенням повстання 1863 р., та як наслідок свідчать про повну недовіру до поляків, обшуки їх помешкань, здійснення нагляду за ними; так і перераховують корчми, які перебували у їх власності, тобто подають інформацію економічного характеру.

Матеріали **380 фонду (Рівненська повітова поліція)** близькі за своїм змістом до документів попереднього фонду. Зокрема, в одній із справ зберігаються рапорти приставів різних станів, подані до начальника Рівненської повітової поліції. У них вміщено інформацію про осіб, які перебували під наглядом поліції у 1863 р. (Микола Ворцель, Адольф Кашовський, Осип Валевський [22, арк. 4 зв.–6, 10–14].

Питання соціально-економічного становища шляхти Рівненського повіту висвітлюють справи **фонду 384 (Рівненський повітовий суд,** далі – РПС). Їх

відповідно до змісту можна поділити на кілька категорій.

Зокрема, перша група документів розповідає про заходи російського самодержавства, які були пов'язані з придушенням повстання 1830-1831 рр. та ліквідацією його наслідків, покаранням учасників виступу. Справа 51 (опис 5) містить правила загальної конфіскації маєтностей власників, нащадки яких позбавлені своїх прав у зв'язку з участю в польському повстанні, затверджені імператором 4 травня 1837 р., а також перелік власників Рівненського повіту і їх маєтків, які перебували під заборонаю [24, арк. 2–28].

Крім того, виникало багато конфліктів через спроби конфіскувати маєтки повстанців, які ті задовго до виступу 1830-1831 рр. передали у власність інших осіб. Зокрема, в РПС у січні 1843 – березні 1844 рр. велася справа про визнання власником частини с. Зносичі Івана Симоновича Соколовського у зв'язку з конфіскацією майна графа Станіслава Ворцеля [26].

Складною була справа, що розглядалася протягом 1844-1865 рр., щодо накладення заборони на частину с. Грушвиця, власницею якої була Анна Дуніна (з Ледуховських), матір учасника повстання Анастасія Дуніна [27].

Другу групу документів становлять матеріали, які вказують на відносини між шляхтою Рівненського повіту і місцевим селянством.

Ще задовго до маніфесту від 19 лютого 1861 р. шляхта звільняла селян від кріпосної залежності. Зокрема, документи РПС свідчать про такі дії княгині Марцеліни Чарторийської (доньки Михайла Радзивілла) у 1846 р. [23, арк. 3–7].

До цієї ж групи документів належать уставні грамоти, які укладалися між поміщиками і селянами на виконання селянської реформи 1861 р. У фондах ДАРО містяться документи, які були дані селянам Великого Олексина [62], Малого Олексина [63], Караєвичів [64], Колоденки [65], Козлина [66], Кривичів [67], Обарова [68], Понебля [69], Нового Двору [70], Студеньок [71], Шпанова [72]; а також викупні акти щодо викупу селянами землі у поміщиків Рівненського повіту та звіти викупних закладів за 1868-1872 рр. [28].

Окремі справи фонду свідчать, що через неадекватне ставлення поміщиків до селян в окремих випадках останні виявляли свою непокору, наприклад, шляхом підпалу майна поміщиків, зокрема і шляхтичів (Яновського в с. Тинне [56], Любомирського в с. Липки [57]), відмовлялися викупувати непридатну до обробітку землю (зокрема, в с. Злазне у графа Ворцеля [29]).

До третьої групи документів належать матеріали, які вказують на скрутне матеріальне становище шляхти Рівненського повіту, оскільки зберігають векселя, розписки про отримання польськими аристократами позик та їх погашення, справи щодо продажу з публічних торгів їх маєтків у зв'язку із заборгованістю перед кредиторами та державою через несплату податків, накладення заборони на маєтки шляхтичів для забезпечення їх боргу.

У 40-50-х роках XIX ст. до РПС було подано векселя і розписки, які засвідчували заборгованість Миколи Станіславовича Ворцеля [60, арк. 34];

Антонія Прушинського [60, арк. 63]; Амелії Йосипівни Валевської [60, арк. 8].

Справи щодо накладення заборон велися щодо маєтків: с. Ставки і Глазне графів Ворцелів [41], лісу Степанського маєтку графа М. Ворцеля [42], с. Самостріли поміщика Владислава Словицького [48], Клеванський та Підлужненський маєток княгині Марцеліни Чарторийської (доньки князя Михайла Радзивілла) [49].

Окрему категорію цієї групи документів становлять справи про стягнення грошових сум з боржників, значну частину яких складали шляхтичі. Зокрема, це справи за позовами до князів Валевського [50], Чарторийського [51], Любомирських [52], Стецького [53], графа М. Ворцеля [54; 55] тощо.

У РПС розглядалися справи про продаж з публічних торгів: маєтку поміщика с. Коростятин Прушинського (1843 р.) [38]; майна поміщика м. Тучин Валевського (1847-1867 рр.) [39]; Коростятинської волості поміщика Прушинського (1868-1870 рр.) [45].

Четверту групу документів становлять справи, які присвячені вирішенню суперечок щодо права власності на той чи інший маєток чи його частину між польськими землевласниками з однієї сторони і державою в особі Волинської палати державного майна з іншої. Захищаючи майнові інтереси своїх родин, їх представники неодноразово виступали як позивачами, так і відповідачами в РПС; причому в ролі перших – у справах, пов'язаних з діяльністю підданих, а другого – у зв'язку з політикою уряду, спрямованою на послаблення матеріального становища польських землевласників (зокрема, і шляхом зменшення їх землеволодіння).

Так, у РПС велася справа по земельній суперечці між Волинською палатою державного майна і поміщиком Невирківського володіння князя К. Любомирським [35]. До цієї ж групи документів належать справи про конфлікти щодо захоплення князями Чарторийськими землі в Клеванській юрисдикції [32], князями Четвертинськими державної землі в с. Микуліні [33], суперечки щодо оспорювання землі між державною казною і князями Чарторийськими в м. Клевань [36].

Документи ДАРО свідчать, що конфлікти виникали між державними установами і польськими землевласниками у справах про порушення прав духовенства. Так, Радзивілли звинувачувалися в

захопленні церковних земель у с. Зносичі [30]; Четвертинські – землі парафіяльного костелу в с. Гориньграді [31]; Ворцелі – територій Троїцької церкви в м. Степані [34] та спірних озер у с. Золото ліні [37].

Архівні джерела засвідчують, що шляхта виступала у РПС у випадках порушення їх прав і в якості позивачів. У суді були заведені справи про продаж з публічних торгів майна боржників для сплати чиншу князям Чарторийським [40], князю К. Любомирському [43; 44; 46], графу В. Плятеру [47].

П'яту групу складають документи, які подавалися до РПС для їх реєстрації та надання їм юридичної сили. Це заповіти, договори, дарчі записи тощо. Зокрема, справа «Прохання різних осіб про реєстрацію записів продажу, духовних заповітів, договорів дарування, третейських записів та інших актів у вхідній книзі з додатками» містить різні види цих документів, зокрема заповіт А. Сербиновича [61, арк. 3а], договір купівлі-продажу вотчинного маєтку с. Золотієва з всіма угіддями [61, арк. 3 б–3 б зв.].

У 1852 р. велася справа про засвідчення копії продажного запису на купівлю поміщиком Томіліним у поміщика Ворцеля Степанського маєтку [58].

Значна кількість документів цієї групи вміщена у справі про прохання жителів м. Рівного до князя К. Любомирського про надання їм землі для спорудження будинків та інші ділові зобов'язання. Земельні ділянки у 1859 р. надавалася купцям, державним чиновникам, селянам, медичним працівникам, дворянам [59, арк. 123, 126, 132]. Також Любомирські здавали в оренду різні будови, сади [59, арк. 135].

Таким чином, фонди ДАРО зберігають значну кількість документів, які умовно поділяються на кілька груп у залежності від характеру інформації, яку вони містять. Велика частка справ цього архіву може використовуватися як джерело до вивчення шляхти Рівненського повіту.

Зважаючи на недостатній рівень дослідження шляхти Рівненського повіту, є актуальним подальше виявлення, вивчення та введення до наукового обігу неопублікованих джерел, у яких міститься інформація про суспільно-політичне, соціально-економічне, культурне становище шляхетських польських родин наприкінці XVIII – на початку ХХ століть.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 7, оп. 1, спр. 7.
2. ДАРО, ф. 7, оп. 1, спр. 9.
3. ДАРО, ф. 7, оп. 1, спр. 13.
4. ДАРО, ф. 7, оп. 1, спр. 14.
5. ДАРО, ф. 7, оп. 1, спр. 52.
6. ДАРО, ф. 7, оп. 1, спр. 57.
7. ДАРО, ф. 7, оп. 2, спр. 1.
8. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 2.
9. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 10.
10. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 13.
11. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 17.
12. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 29.
13. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 37.
14. ДАРО, ф. 15, оп. 1, спр. 45.
15. ДАРО, ф. 379, оп. 1, спр. 3.

16. ДАРО, ф. 379, оп. 1, спр. 13.
17. ДАРО, ф. 379, оп. 1, спр. 16.
18. ДАРО, ф. 379, оп. 2, спр. 1.
19. ДАРО, ф. 379, оп. 2, спр. 2.
20. ДАРО, ф. 379, оп. 2, спр. 34.
21. ДАРО, ф. 379, оп. 2, спр. 51.
22. ДАРО, ф. 380, оп. 1, спр. 13.
23. ДАРО, ф. 384, оп. 3, спр. 1.
24. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 51.
25. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 52.
26. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 54.
27. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 55.
28. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 65.
29. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 66.
30. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 80.
31. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 85.
32. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 89.
33. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 90.
34. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 113.
35. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 114.
36. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 135.
37. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 159.
38. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 335.
39. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 341.
40. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 364.
41. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 372.
42. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 374.
43. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 380.
44. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 386.
45. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 409.
46. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 417.
47. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 418.
48. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 420.
49. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 432.
50. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 455.
51. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 456.
52. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 464.
53. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 477.
54. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 484.
55. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 485.
56. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 812.
57. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 817.
58. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 856.
59. ДАРО, ф. 384, оп. 5, спр. 1025.
60. ДАРО, ф. 384, оп. 6, спр. 6.
61. ДАРО, ф. 384, оп. 6, спр. 7.
62. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 3.
63. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 4.
64. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 5.
65. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 6.
66. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 7.
67. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 8.
68. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 9.
69. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 10.
70. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 11.
71. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 12.
72. ДАРО, ф. 384, оп. 7, спр. 13.

Рецензенти: Дарієнко В. М., д.і.н., професор Херсонського економіко-правового інституту;
Маврін О. О., к.і.н., доцент, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.